

Een Middelnederlandse beestenboel

Een vergelijking van Dirc Potters *Blome der Doechden* met Jacob van Maerlants

Der Naturen Bloeme

Bachelor Eindwerkstuk

Nederlandse taal en cultuur

Middelnederlandse letterkunde

Lidy Stams 3546829

27-03-2012

6955 Woorden

Inhoudsopgave

0.	Samenvatting	3
1.	Inleiding	4
2.	Theoretisch kader	5
2.1	Het leven van Dirc Potter	5
2.2	De werken van Dirc Potter	6
2.3	Leven en werken van Jacob van Maerlant	8
2.4	Italiaanse deugden en ondeugden	10
3.	Probleemstelling	11
4.	Methode	12
5.	Corpus	12
6.	Analyse	13
6.1	Overeenkomsten in eigenschappen	14
6.2	Overeenkomsten in verhalen	17
7.	Conclusie	19
8.	Discussie	20
9.	Bibliografie	22
10.	Bijlagen	23
	<u>Bijlage 1: Overzicht van overeenkomstige dieren uit BD en FdV</u>	24
	<u>Bijlage 2: De dieren uit BD overeenkomstig met dNB</u>	26
	<u>Bijlage 3: Steur</u>	27
	<u>Bijlage 4: Tortelduif</u>	28
	<u>Bijlage 5: Papegaai</u>	30
	<u>Bijlage 6: Hond</u>	32
	<u>Bijlage 7: Ezel</u>	37
	<u>Bijlage 8: Aap</u>	40
	<u>Bijlage 9: Zwijn</u>	43
	<u>Bijlage 10: Wezel</u>	45
	<u>Bijlage 11: Vos</u>	47
	<u>Bijlage 12: Sperwer</u>	50
	<u>Bijlage 13: Pauw</u>	52
	<u>Bijlage 14: Pelikaan</u>	54

0. Samenvatting

Blome der doechden, een deugdentraktaat van Dirc Potter, is door Corbellini¹ in overeenstemming bevonden met een Italiaans werk, *Fiore di Virtù*, maar is er niet in het geheel naar terug te leiden. Hoewel de titel en structuur overeenkomen, zijn er inhoudelijke verschillen. Een aantal van die verschillen komt voor in de vergelijkingen met dieren, ook wel similitudines genoemd. Corbellini wijst in haar proefschrift daarbij op het mogelijke gebruik van *Der Naturen bloeme* van Van Maerlant, maar zij onderzoekt dit verder niet. Daarom is ervoor gekozen om de mogelijke invloed van *Der Naturen bloeme* op *Blome der doechden* te bestuderen. De onderzoeksvraag hierbij luidt: Welke overeenkomsten zijn er te vinden in de beschrijving van dieren in Potters werk *Blome der Doechden* en in Van Maerlants werk *Der Naturen Bloeme* en in hoeverre kan er geconcludeerd worden dat Potter gebruik heeft gemaakt van Van Maerlants werk bij het opstellen van zijn BD?

Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden is een selectie gemaakt van de similitudines. Alleen de similitudines die niet voorkomen in *Fiore di Virtù* fungeerden als onderzoeksobject, zij vormen samen 25 similitudines. Aan de hand van een comparatieve analyse werd gezocht naar zowel inhoudelijke als tekstuele overeenkomsten. Uit die analyse bleek dat bijna de helft van de similitudines geen enkele overeenkomst vertoonde met *Der Naturen bloeme*. De andere helft vertoonde overeenkomsten op twee verschillende manieren. Acht similitudines toonden overeenkomstige eigenschappen van dieren en vijf similitudines beschreven dezelfde anekdote over het dier. In geen van de similitudines was er sprake van een woordelijk overname. Er is niet met zekerheid te zeggen of Potter gebruik heeft gemaakt van *Der Naturen bloeme*. Bij de similitudines die overeenkomsten vertoonden met dNB is de kans groter dat Potter gebruik heeft gemaakt van het werk. Er is hoe dan ook vervolgonderzoek nodig om te achterhalen of Potter wellicht een aanvullende of juist een heel andere bron heeft gebruikt.

¹ Corbellini, S. *Italiaanse deugden en ondeugden. Dirc Potters Blome der Doechden en de Italiaanse Fiore di Virtù*. Amsterdam 2000.

1. Inleiding

Wanneer de naam *Dirc Potter* ingevoerd wordt in de Google zoekmachine is *Der Minnen loep* de eerste titel van hem die naar voren komt. Hoewel dit werk misschien zijn meest bekende werk is, is het niet het enige dat hij heeft geschreven. *Blome der Doechden* en *Mellibeus*, Potters andere creaties, missen de populariteit die *Der Minnen loep* geniet. Onder andere daarom is gekozen om *Blome der Doechden* voor dit onderzoek te analyseren.

Corbellini heeft in haar proefschrift *Italiaanse deugden en ondeugden*² een comparatief onderzoek uitgevoerd tussen *Blome der Doechden* (in het vervolg zal hiernaar verwezen worden als BD) en de mogelijke brontekst *Fiore di Virtù* (voortaan naar verwezen als FdV). In BD worden 45 deugden en ondeugden genoemd en beschreven aan de hand van citaten, verhalen, exempels en vergelijkingen met dieren. In het onderzoek van Corbellini kwam naar voren dat bepaalde aspecten van de dierenvergelijkingen niet terug te voeren zijn naar FdV, of een vertaling daarvan. Deze aspecten leken overeenkomsten te vertonen met de beschrijvingen van Van Maerlant in zijn *Der Naturen Bloeme* (voortaan dNB). Op pagina 151 van haar proefschrift schrijft Corbellini:

‘Door de comparatieve studie van de BD en FdV is duidelijk gebleken, dat Dirc Potter naast het Italiaanse werk gebruik heeft gemaakt van verschillende aanvullende bronnen. In het voorafgaande hoofdstuk, waar de similitudines onder de loep zijn genomen, werd al verwezen naar het mogelijke gebruik van *Der naturen bloeme* van Jacob Maerlant om de beschrijving van de verschillende dieren te completeren.’ (Corbellini 2000: 151)

Corbellini is hier verder niet op ingegaan omdat haar onderzoek zich richtte op de overeenkomst met FdV waarmee zij de ruimte heeft opengelaten voor verder onderzoek naar andere mogelijke bronnen van BD. Om de daadwerkelijke invloed van dNB bij Potter te achterhalen, zullen de dierenvergelijkingen als onderzoeksobject functioneren en aan een comparatief onderzoek onderworpen worden aan de hand van het werk van Van Maerlant.

Om te beginnen zal in het theoretisch kader het leven en de werken van Potter beschreven worden, waarbij de nadruk op BD zal liggen. Vervolgens zal er aandacht worden besteed aan Jacob van Maerlant en dNB. Verder zal het proefschrift van Corbellini aan de orde komen, evenals de aanleiding van dit onderzoek. Daarna zullen de probleemstelling,

² Corbellini, S. *Italiaanse deugden en ondeugden. Dirc Potters Blome der Doechden en de Italiaanse Fiore di Virtù*. Amsterdam 2000.

methode en corpus aan bod komen. De hoofd- en subvragen, de onderzoeksmethode en het gebruikte corpus van het onderzoek zullen hier uitgebreid worden toegelicht. Aan de hand van de hoofd- en subvragen zal er daarna verslag gedaan worden van de analyse. Tot slot wordt een conclusie en discussie bij dit onderzoek gepresenteerd.

2. Theoretisch kader

In dit theoretisch kader zullen ten eerste het leven en daarop volgend de werken van Dirc Potter aan de orde komen. Vervolgens zal er kort aandacht worden besteed aan Jacob van Maerlant en zijn dNB. Tot slot komt Corbellini aan bod, die haar proefschrift over BD en de Italiaanse brontekst FdV heeft geschreven en de aanleiding gaf tot dit onderzoek.

2.1 Het leven van Dirc Potter

Van Buuren heeft in zijn werk *Der minnen loep van Dirc Potter*³ een reconstructie van Potters geboortjaar en jeugd gemaakt aan de hand van passages uit *Der Minnen Loep* (in het vervolg ML) en archiefstukken. Bij deze reconstructie geeft Van Buuren de onderstaande kritische noot: ‘Nu is het stellig on-juist de ik-figuur uit een litterair werk te identificeren met de auteur van dat werk. Wat weer niet wil zeggen dat dús de ik-figuur in een letterkundig werk nooit in verband kan worden gebracht met de auteur ervan.’ Van Buuren is zich dus tijdens de reconstructie continu bewust dat de auteur en ik-figuur niet zomaar vereenzelvigd kunnen worden. (Van Buuren 1979: 3-4)

In de passage over liefde uit Boek II, r. 2335-2476 meent Van Buuren dat er een aanwijzing is voor twee mogelijke leeftijden van Potter. Aan de ene kant is het aan te tonen dat Potter ongeveer 40 jaar oud was toen hij de ML schreef. Aan de andere kant bestaat de mogelijkheid dat Potter de 40 al voorbij was toen hij het werk schreef. Volgens Van Buuren maakt de context in de ML duidelijk dat de eerste mogelijkheid de meest voor de hand liggende keuze is, namelijk dat Potter rond de 40 jaar oud was. Aangezien de ML hoogstwaarschijnlijk in 1412 is geschreven, komt Van Buuren tot de conclusie dat Dirc Potter omstreeks 1370 geboren is. Gegevens uit de proloog ondersteunen dit standpunt van Van Buuren. (Van Buuren 1979: 6-11)

³ Buuren, A.M.J. *Der minnen loep van Dirc Potter: Studie over een Middelnederlandse ars amandi*. Utrecht 1979.

Het oudste archiefstuk waarin Dirc Potter voorkomt, is gedateerd 1385. Potter werd beloond voor verleende diensten aan de graven van Holland en was waarschijnlijk in 1385 al in dienst van graaf Albrecht van Beieren. Van Buuren is van mening dat, als er vanuit gegaan wordt dat Potter pas recentelijk in dienst was en dat dit zijn eerste dienstverband was, hij waarschijnlijk na zijn afstuderen meteen aan de slag is gegaan. (Van Buuren 1979: 11-15) Vanaf 1406, wellicht al vanaf 1405, vervulde Potter de functie van griffier bij het gerechtelijk college. In 1408 is hij baljuw in Den Haag, een functie die hij vervult tot en met 4 september 1416. Tijdens deze ambtsperiode heeft Potter verschillende reizen gemaakt, waaronder een reis naar Rome. Waarschijnlijk is hij tussen februari 1411 en mei 1412 naar Rome gereisd en heeft toen in ieder geval het idee opgedaan om de ML te schrijven. (Van Buuren 1979: 16) Er kan niet met zekerheid gezegd worden of het werk ook daadwerkelijk in Rome is geschreven omdat de ML en de BD tegenstrijdige informatie leveren. In de ML wordt namelijk op de reis teruggekeken terwijl in BD wordt vermeld dat Potter zijn eerdere werk in Rome heeft geschreven. (Van Buuren 1979: 29-30)

In 1415 krijgt Dirc Potter de hofstad en woning ter Loo en wordt verheven in de adel. In het vervolg noemt hij zich Dirc Potter van der Loo. (Van Oostrom 1987A: 107) Dirc Potter was waarschijnlijk getrouwd met Elisabeth van der Does, hoewel daar geen zekerheid over is. Wat wel zeker is, is dat Potter twee zonen had: Gerrit en Jacob Potter. In 1428 komt Dirc Potter te overlijden. (Van Buuren 1979: 16-17)

2.2 De werken van Potter

Dirc Potter schreef drie Middelnederlandse werken, namelijk *Der Minnen Loep*, *Blome der Doechden* en *Mellibeo ende van sinre vrouwen Prudencia*, in het kort *Mellibeus*. (Van Buuren 1979: 21) Om te beginnen zullen ML en *Mellibeus* kort besproken worden, daarna wordt BD behandeld.

Der Minnen Loep

De ML is Potters eerste werk en werd, zoals hierboven is vermeld, omstreeks 1411-1412 geschreven naar aanleiding van een reis naar Rome. Het werk bestaat uit vier delen, ook wel boeken genoemd en telt ruim 11000 verzen. De vier boeken handelen over vier verschillende soorten liefde, namelijk de overhaaste liefde, de goede liefde, de ongeoorloofde liefde en de

geoorloofde liefde. In elk van deze boeken worden liefdeslessen gegeven die geïllustreerd worden aan de hand van anekdotes en korte verhalen. (Van Buuren 1979: 33-34)

Mellibeus

Mellibeus is het derde en laatste werk dat van Potter bekend is. Dit werk volgt BD op in het Rekemse handschrift en vormt samen met BD een acrostichon, namelijk: DIRIC POTTER VAN DER LOO VTEN HAGE HEEFT MI GEMAECT GOD SI ES GHELOEFT ENDE GHEBENEDYIT VAN ALS AMEN. Dit acrostichon verbindt de twee werken onafscheidelijk met elkaar. De wending in de *Mellibeus* doet vermoeden dat de werken een eenheid vormden. Desondanks kunnen de werken als twee opzichzelfstaande onderdelen fungeren. *Mellibeus* is een letterlijke vertaling van de Franse bewerking van het *Liber Consolationis et Consilii* van Albertanus van Brescia, namelijk *Le livre de Mellibee et Prudence*. (Corbellini 2000: 134-135) De *Mellibeus* bestaat grotendeels uit een dialoog tussen Mellibeus en zijn vrouw Prudencia. Prudencia geeft haar man zedenlessen en haar man levert hierop commentaar. Uiteindelijk stelt hij haar in het gelijk en omarmt hij het wijze advies van zijn vrouw. (Van Buuren 1979: 26-28)

Blome der Doechden

Volgens Van Oostrom is BD geschreven tussen 1415-1428. Hij komt tot deze conclusie aan de hand van een *terminus post quem* en een *terminus ante quem*. In dit geval is de terminus post quem 1415 omdat Potter toen de hofstad ter Loo kreeg, de naam in het acrostichon. Aangezien Potter in 1428 sterft, is dat de laatst mogelijk datum waarop BD is geschreven. (Van Oostrom 1987B: 245) Corbellini voegt hieraan toe dat Potter waarschijnlijk ook voor 1416 is begonnen met schrijven, of in ieder geval het plan heeft opgepakt om dat te doen. Zij baseert dit op het gegeven dat Potter zich in *BD* profileert als baljuw en hij die functie tot 4 september 1416 heeft vervuld. (Corbellini 2000: 83)

BD is een prozaïsch werk dat 45 hoofdstukken telt. Elk van deze hoofdstukken behandelt een deugd of ondeugd. De (on)deugden worden per paar behandeld. Eerst wordt de deugd behandeld en daarop volgt de ondeugd die steeds het tegenovergestelde is van de deugd. Alleen de laatste deugd, soberheid, heeft geen oppositie. Elk hoofdstuk heeft dezelfde structuur. Om te beginnen wordt de (on)deugd uiteengezet waarna citaten volgen van bijvoorbeeld de Bijbel of van kerkelijke of klassieke auteurs. Vervolgens wordt de (on)deugd geïllustreerd door middel van een vergelijking met een dier en tot slot volgt een exemplum.

(Van Buuren 1979: 22) De dieren die gebruikt worden in de vergelijking zullen als onderzoeksobject fungeren in dit onderzoek. Zij zullen vergeleken worden met overeenkomstige dieren uit het encyclopedische werk van Van Maerlant, namelijk dNB.

2.3 Jacob van Maerlant

Van Maerlants leven

Over Jacob van Maerlant is weinig bekend. Na veel discussie heerst tegenwoordig de consensus dat hij omstreeks 1225 is geboren in het westen van Vlaanderen. Over zijn afkomst is ook weinig zeker, maar doordat Maerlant veel scholing heeft gehad, bestaat het vermoeden dat hij op enigerlei wijze welstand heeft gekend. Het was in die tijd namelijk niet mogelijk om naar school te gaan zonder daarvoor te kunnen betalen. (Van Oostrom 1992: 189-191)

Van Maerlant is waarschijnlijk al op vroege leeftijd, na zijn opleiding te hebben genoten, richting het ‘Noorden’ gegaan. Hij vertrok naar Voorne, waar het plaatsje Maerlant in de buurt lag en waar Jacob hoogstwaarschijnlijk zijn naam aan heeft ontleend. Hij ging daar aan de slag als koster en voerde voornamelijk taken uit in en rondom de kerk. Het is het goed mogelijk dat hij in deze functie ook diensten verleende aan de adel aan het Zeeuws-Hollandse hof. Na ongeveer tien jaar doorgebracht te hebben in het Noorden keert Van Maerlant terug naar zijn geboortegrond, Vlaanderen. Hij vestigt zich te Damme waar hij wellicht een dergelijke functie als koster, klerk of misschien als tolambtenaar heeft vervuld. Tussen 1291 en 1300 is Van Maerlant gestorven, waarschijnlijk ook in Damme. (Van Oostrom 1992: 195-206), (Van Oostrom 1996:95-98)

Van Maerlants werken

Negen werken worden aan Van Maerlant toegeschreven, waarvan er twee omstreden zijn. Het eerste, dat rond 1260 voltooid moet zijn geweest, is *Alexanders geesten*. Deze creatie wordt ongeveer een jaar later gevolgd door *Merlijn*. Een van de omstreden werken is *Torec* dat, mocht het van Van Maerlant zijn, een jaar later volgt op *Merlijn*. In 1264 wordt *Historie van Troyen* waarschijnlijk voltooid. Twee jaar later volgt het tweede omstreden werk, namelijk *Heimelijkheid der heimelijkheden*. In datzelfde jaar zou ook *Der naturen bloeme* voltooid zijn. *Der naturen bloeme* wordt gevolgd door *Rijmbijbel*, in 1271. In 1273 wordt *Sinte Franciscus leven* uitgegeven en tot slot in 1288 *Spiegel historiael*. De volgorde van

bovenstaande titels staat niet vast, evenals het toebehoren van enkele werken aan Van Maerlant. (Van Oostrom 1985: 190-191)

Van Maerlant schreef dNB voor Nicolaas van Cats. Maerlant kende hem waarschijnlijk van zijn periode te Voorne, waar Van Cats een edelman aan het hof was. (Kalf 1906:230-231) Het encyclopedische werk van Van Maerlant behandelt in dertien boeken de mensen, mythologische wezens, viervoeters en vogels. Maar ook de zeemonsters, vissen, slangen en insecten. Tot slot komen ook de bomen, specerijen, geneeskruiden, bronnen, stenen en metalen aan bod. (Besamusca & Sonnemans 1999: 35-36) Voor dit onderzoek zijn vooral de boeken betreffende de viervoeters, vogels, vissen en slangen van belang.

dNB is niet het enige werk dat Van Maerlant heeft opgedragen aan een persoon aan het hof. Zo is *Alexanders Geesten* waarschijnlijk opgedragen aan Aleide, tante van Floris V. *Merlijn* werd opgedragen aan de heer Albrecht van Voorne en de *Spieghel historiael* werd opgedragen aan graaf Floris V. (Van Oostrom 1996:109, 443, 445) Volgens Van Oostrom '[...] wijst alles erop dat hij in nauwe wisselwerking met hen schreef. Het lijkt te gaan om opdrachtgevers in de ware zin des woords, met wie de dichter vrij nauw voeling had.' (Van Oostrom 1996:445). Hij komt tot deze conclusie na het bestuderen van citaten met aanduidingen van de opdrachtgevers. Zowel de plaatsen waar deze citaten zich voordoen alsook de vrij persoonlijke bewoordingen waarmee de citaten worden geformuleerd zijn aanwijzingen voor persoonlijk contact tussen opdrachtgever en schrijver. Het ontbreken van de auteursnaam in de werken zouden ook een aanwijzing zijn. Het was bij de opdrachtgever immers bekend wie het stuk had geschreven, een auteursnaam zou dan overbodig zijn. (Van Oostrom 1996: 444-445)

Een belangrijke vraag die gesteld moet worden in het kader van dit onderzoek: hoe groot is de kans dat Potter bekend was met dNB van Van Maerlant? De toegang tot een auteur moet immers aannemelijk zijn voordat er gesproken kan worden van een mogelijke invloed van de ene auteur op de andere. Daarom is hierboven al een link gelegd tussen Van Maerlant en het Hollandse hof. Deze connectie vergroot de kans van aanwezigheid van Jacob van Maerlants werken aan het hof ten tijde van Potter.

In *Het woord van eer: literatuur aan het Hollandse hof omstreeks 1400*⁴ wordt ook antwoord gegeven op bovenstaande vraag. Claes Heynenzoon, ook wel de heraut van Beieren

⁴ F.P. van Oostrom, *Het woord van eer. Literatuur aan het Hollandse hof omstreeks 1400*. Amsterdam, 1987B.

genoemd, bevond zich in dezelfde periode aan hetzelfde hof als Potter zich bevond. (Van Oostrom 1987B: 141) Voor het werk van de heraut zijn de teksten van Van Maerlant als bron aan te wijzen. De heraut heeft voor zijn *Wereldkroniek* gebruik gemaakt van Van Maerlants *Spieghel historiael*. De kans dat de *Spieghel* zich aan het hof bevond is groot omdat het immers was opgedragen aan graaf Floris V. Andere belangrijke werken van Van Maerlant komen ook naar voren als bron, zoals *Rijmbijbel*, *Historie van Troyen*, *Alexanders Geesten* en *Der naturen bloeme*. (Van Oostrom 1987B: 144-145)

Omdat de heraut toegang had tot de werken van Van Maerlant, is het aannemelijk dat deze ook voor Potter toegankelijk waren. Volgens Van Oostrom heeft Potter waarschijnlijk gebruik gemaakt van *Historie van Troyen*. Potter nam de feitelijke gebeurtenissen van het werk over, maar vormde een andere mening dan de auteur. Dit gegeven is terug te zien in de beschrijvingen van Hecuba en Ulixes. (Van Oostrom 1987B: 251-253) Niet alleen zou dus nog aandacht zijn voor de werken van Van Maerlant ten tijde van Potters tijd aan het hof, volgens Van Oostrom kende Potter de werken van Van Maerlant ook. Hierbij staat voor Van Oostrom in ieder geval dat Potter de *Historie van Troyen* kende. De mogelijkheid dat Potter ook bekend was met andere werken, waaronder dNB, is dan ook zeer groot. (Van Oostrom 1987B:270-271)

2.4 Italiaanse deugden en ondeugden

Corbellini maakt in haar proefschrift een grondige vergelijking tussen FdV en BD. Zij kijkt daarbij niet alleen naar de Italiaanse, maar ook naar de Duitse en Franse overlevering. Haar conclusie is dat niet alleen de titel overgenomen is van FdV maar dat ook de structuur overeenkomt. De FdV bestaat uit meerdere hoofdstukken met in elk hoofdstuk de volgende elementen:

- Beschrijving van de deugd/ondeugd;
- Een serie citaten;
- Similitudo met een dier;
- Exemplum.

Volgens Corbellini volgt BD deze structuur maar wordt deze losser toegepast door Potter. Van de 35 hoofdstukken van FdV heeft Potter er 29 overgenomen. Zes van de hoofdstukken ontbreken dus en Potter heeft in zijn werk zelf nog zestien deugden en ondeugden

toegevoegd. (Corbellini 2000: 88-89) Na haar analyse komt ze tot de conclusie dat het niet anders kan zijn geweest dan dat Potter gebruik heeft gemaakt van FdV:

Overeenkomsten in enkele citaten zouden op toevalligheid kunnen berusten, maar de combinatie van overeenkomende hoofdstukkenstructuur, letterlijke vertaling van series citaten én de keuze voor de zelfde *similitudo* en *exemplum* om de deugd/ondeugd te illustreren kunnen alleen wijzen in de richting van het gebruik van FdV voor de samenstelling van BD. (Corbellini 2000: 181)

Maar Corbellini geeft ook aan dat Potter gebruik heeft gemaakt van aanvullende bronnen. In de comparatieve analyse van de similitudines kwam zij beschrijvingen tegen die niet overeenkwamen met FdV, maar verwezen naar mogelijk gebruik van dNB. (Corbellini 2000: 116-117) In combinatie met de eerder genoemde waarneming dat Potter bekend was met Van Maerlant ligt het voor de hand dat Potter gebruik heeft gemaakt van Van Maerlant.

Corbellini richt zich tijdens haar comparatieve studie slechts op de aspecten die overeenkomen met FdV. Maar zoals hierboven al te lezen was, heeft Potter slechts 29 van de 35 (on)deugden overgenomen. Zelf heeft hij er nog zestien aan toegevoegd, zestien (on)deugden die ook geïllustreerd worden aan de hand van similitudines en niet overeenkomen met de FdV. Zestien similitudines die nog geen bron toegewezen hebben gekregen en wellicht beïnvloed zijn door Van Maerlant. Corbellini heeft hier dus de ruimte opengelaten voor verder bronnenonderzoek.

3. Probleemstelling

Hoofdvraag:

Welke overeenkomsten zijn er te vinden in de beschrijving van dieren in Potters *Blome der Doechden* en in Van Maerlants *Der Naturen Bloeme* en in hoeverre mag geconcludeerd worden dat Potter gebruik heeft gemaakt van Van Maerlants werk bij het opstellen van zijn BD?

De subvragen waarmee de hoofdvraag zal worden ondersteund, zijn:

1. In hoeverre zijn er woordelijke overeenkomsten tussen BD en dNB?
2. In hoeverre komen eigenschappen van dieren die voorkomen in BD en dNB met elkaar overeen?

4. Methode

Dit onderzoek zal uitgevoerd worden aan de hand van een comparatieve analyse. Ten eerste zullen BD en dNB naast elkaar gelegd worden en zal gezocht worden naar woordelijke overeenkomsten. Vervolgens worden de eigenschappen van dieren die uit de tekst naar voren komen comparatief geanalyseerd. De resultaten zullen worden onderverdeeld in twee categorieën: 1. Overeenkomsten in eigenschappen van dieren; 2. Overeenkomsten in anekdotes over dieren. Vervolgens zal gekeken worden of de overeenkomsten voldoende zijn om te kunnen concluderen dat Potter inderdaad gebruik heeft gemaakt van dNB van Van Maerlant.

5. Corpus

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van de editie *Dat bouck der Bloemen*⁵ van Schoutens, en van *Jacob van Maerlant's Naturen bloeme*⁶, in de editie van Eelco Verwijs. Het corpus dat in dit onderzoek gebruikt zal worden, zal bestaan uit alle similitudines die niet voorkomen in FdV. Aan de hand van BD is een lijst opgesteld van alle dieren met de bijbehorende deugden. In totaal bevat deze lijst 52 similitudines. Deze lijst werd vervolgens vergeleken met de lijst van similitudines in FdV. (Corbellini 2000: 109-110) Alle overeenkomsten werden weggestreept waardoor een totaal van 27 similitudines overbleef. Drie van de dieren komen dubbel voor, maar steeds ter illustratie van een andere deugd. Daarom zullen deze dieren dubbel geanalyseerd worden. In bijlage 1 is de complete lijst van similitudines te vinden.

Volgens Corbellini heeft Potter 29 hoofdstukken overgenomen waarvan hij 26 similitudines heeft gebruikt. Corbellini heeft de overeenkomstige similitudines in een overzicht gezet. (Corbellini 109-110) Dat overzicht is verwerkt in de rechterkolom van de tabel in bijlage 1. Hieruit blijkt echter dat Potter geen 26 similitudines heeft overgenomen, maar slechts 25. Bij Potter ontbreekt de leeuwerik namelijk bij de deugd liefde. Overigens valt het op dat er meer dieren voorkomen dan dat er hoofdstukken zijn in BD. Dit is te verklaren doordat Potter soms meerdere dierenvergelijkingen gebruikt om een bepaalde (on)deugd te illustreren. Verder is het mogelijk dat er dieren gebruikt worden die wel in similitudines van FdV voorkomen, maar niet dezelfde (on)deugd illustreren als in de FdV.

⁵ Stephanus Schoutens (ed.), *Dat bouck der Bloemen*. Hoogstraten, 1904.

⁶ E. Verwijs (ed.), *Jacob van Maerlant's Naturen Bloeme*. Arnhem, 1980.

Doordat de (on)deugd verschillend is, is de omschrijving wellicht ook verschillend en dus is het nuttig om deze ook te onderzoeken.

In totaal beschrijft Potter 24 verschillende dieren. Drie dieren kwamen dubbel voor en twee dieren zullen niet geanalyseerd worden. Een van die dieren is de leeuw die slechts gekarakteriseerd wordt in één zin en dat is te weinig om een conclusie aan te kunnen verbinden. Het andere dier dat niet geanalyseerd zal worden is de zeewolf. Dit dier ontbreekt in het werk van Van Maerlant.

Bij twee dieren kunnen vraagtekens geplaatst worden. Van Maerlant beschrijft in dNB meerdere soorten serpentes terwijl Potter gebruik maakt van de algemene eigenschappen van het serpent. Er is hier dus geen exacte overeenkomst te vinden in de naam. Daarom zal het algemene inleidende tekstgedeelte dat Van Maerlant gebruikt om de slang te identificeren worden vergeleken met BD. Het tweede vraagteken kan geplaatst worden bij het zwijn. Van Maerlant spreekt niet over een ‘zwijn’, maar maakt onderscheid tussen een tam en wild everzwijn. Een everzwijn is eigenlijk een wild zwijn en daarom zal het zwijn bij Potter met zowel het tamme als het wilde everzwijn bij Van Maerlant vergeleken worden. In Bijlage 2 is het totale overzicht te vinden van de dieren die voorkomen in BD en dNB.

6. Analyse

De twee punten waarop dit onderzoek zich richt zijn de woordelijke overeenkomsten en de parallellen in eigenschappen. Tijdens de analyse bleek echter dat Potter Van Maerlant nergens letterlijk overneemt. Zelfs in de tekstgedeeltes waarin dezelfde anekdote wordt verteld, waren geen woordelijke overnames te vinden. De analyse kan zich dus alleen richten op de overeenkomsten in eigenschappen en niet op overeenkomsten in tekstuele elementen.

Na de analyse van de similitudines aan de hand van overeenkomstige dieren bij Van Maerlant is het volgende gebleken. Van de 22 verschillende dieren zijn bij tien dieren geen overeenkomende eigenschappen of anekdotes terug gevonden in de omschrijving van Van Maerlant. Van deze tien dieren werd er één twee keer gebruikt om een (on)deugd te beschrijven. Een totaal van elf similitudines is dus niet terug te vinden in dNB. De dieren die Van Maerlant niet als bron toegewezen kunnen krijgen zijn: de draak, de haan, het konijn, het lam, het paard, de raaf, de reiger, het serpent (tweemaal), de snipvogel en tot slot de wolf.

Van de overige twaalf dieren is dus wel een corresponderende beschrijving gevonden bij Van Maerlant. Onder deze twaalf dieren, die tezamen 14 similitudines opleveren, zijn twee

dieren twee keer gebruikt. Bij een van de twee similitudines van dat dier is geen overeenkomst gevonden met Van Maerlant, bij de ander wel. Deze elf dieren zijn gesorteerd op de manier waarop ze overeenkomen met Van Maerlant. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen overeenkomstige eigenschappen en overeenkomstige anekdotes.

6.1 Overeenkomsten in eigenschappen

Van de twaalf dieren die terug te vinden zijn in Van Maerlant komen zeven overeen in inhoudelijke eigenschappen van dieren. Vijf van deze dieren vertonen grote overeenkomsten met Van Maerlant. Deze dieren zijn de steur, de tortelduif, de hond, de ezel en de papegaai. In de bijlagen zijn de aspecten die overeenkomen tussen de twee werken gearceerd. Elke overeenkomst krijgt hierbij zijn eigen kleur.

Steur (bijlage 3)

BD vertelt dat de steur, een vis, niets substantieels eet maar slechts leeft van de lucht die hem gegeven is door God. Het dier wordt daarom geassocieerd met de soberheid. In dNB komt ook naar voren dat de vis van de lucht eet. De overeenkomst is dus maximaal, hoewel er geen gebruik gemaakt wordt van overname van de manier van uitdrukken. Er vinden dus geen letterlijke overnames van tekst plaats.

Tortelduif (bijlage 4)

In BD wordt de tortelduif vergeleken met de deugd liefde. Er is namelijk geen enkel ander dier dat zo'n goede liefde kent dan de tortelduif. Zijn hele leven bemint hij slechts één partner. Zelfs als die ene partner is overleden, zal hij geen ander meer liefhebben. Dit aspect komt ook naar voren in dNB. Hierin wordt gezegd dat de tortelduif één partner bemint en nooit een ander zal liefhebben dan die ene partner. De strekking tussen de eigenschappen van deze twee dieren komt dus geheel overeen. Ook in dit geval wordt geen gebruik gemaakt van tekstuele overnames.

Papegaai (bijlage 5)

Een andere vogel die voorkomt in BD is de papegaai. Deze papegaai wordt genoemd in combinatie met de deugd kennis. Een papegaai is namelijk een vogel die leert spreken zoals de mens dat kan. Maar dit lukt hem niet in één keer, hij moet hiervoor goed geoefend hebben

en dan zal hij het spreken nooit meer verleren. In dNB is er ook sprake van de papegaai die op dezelfde wijze kan spreken zoals een mens dat doet. De papegaai is in zijn eerste jaar het best in staat om dingen te leren en zal dat onthouden. De overeenkomst tussen beide karaktereigenschappen is groot. Ook in dit geval komen er geen tekstuele overnames voor.

Hond (bijlage 6)

De hond wordt in BD gekarakteriseerd aan de hand van een aantal kenmerken. Een hond ruikt dat wat ver van hem vandaan is, hij bewaakt het huis van zijn baas tegen dieven, zijn tong heeft een genezende werking en bovenal is hij zijn meester te allen tijde trouw. Drie van deze vier kenmerken, een goed reukvermogen, een genezende tong en goede bewaker van huis en haard, zijn ook terug te vinden in dNB. Wederom is er geen gebruik gemaakt van tekstuele overnames.

Ezel (bijlage 7)

De ezel wordt in BD tweemaal gekarakteriseerd. Deze twee similitudines hebben in totaal vier overeenkomsten met dNB. In de eerste similitudo betreft de overeenstemming de eigenschap dat de ezel van achteren sterker is dan van voren. Verder wordt in BD de ezel vergeleken met de trage, langzame mens. Langzaam is ook een eigenschap van de ezel die genoemd wordt in dNB. In de tweede similitudo komen de lange oren aan bod, evenals de eigenschap dat de ezel ontzettend koppig is. Als hij eenmaal aan een bepaalde weg is begonnen, is hij niet meer van zijn pad af te krijgen. Hoewel dit niet de enige eigenschappen in de tweede similitudo zijn, zijn het wel die eigenschappen die overeenkomen met dNB. In de bijlage zijn de twee similitudines samengevoegd.

In tegenstelling tot bovengenoemde dieren, waarbij de overeenkomsten met Van Maerlant groot zijn, zijn de parallellen bij onderstaande dieren minder groot. Het betreft de aap en het zwijn.

Aap (bijlage 8)

Bij de aap is er een overeenkomst in de zin dat beide auteurs spreken over de gelijkenis die de aap heeft met de mens. In BD wordt de aap vergeleken met de ondeugd ontrouw. Er komt naar voren dat de aap iedereen bedriegt en daar veel plezier in heeft. Apen zijn de meest verdorven dieren en meest gelijk aan de mens. In dNB komt ook naar voren dat de aap

ontzettend veel op de mens lijkt. Er wordt verteld welke uiterlijke aspecten de mens en de aap gemeenschappelijk hebben, maar verder wordt niet ingegaan op andere overeenkomsten. Behalve dat in beide werken de overeenkomst tussen mens en aap wordt vermeld, is er een verschil in de manier waarop deze overeenkomst wordt geïllustreerd. In DB wordt de gelijkenis in uiterlijk terloops gemeld en richt de schrijver zich meer op de eigenschappen van de ondeugd. Deze komen niet naar voren in dNB. Vandaar dat de vergelijking weinig positief resultaat oplevert.

Zwijn (bijlage 9)

De vergelijking met het zwijn wordt bemoeilijkt doordat de categorie zwijn in dNB niet bestaat. Het everzwijn wordt echter wel besproken, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen het tamme en het wilde everzwijn. Er is voor gekozen om het zwijn daarom met beide soorten everzwijnen te vergelijken. Uiteindelijk bleek het tamme everzwijn de meeste overeenkomsten te vertonen met het zwijn uit DB, namelijk twee. In BD worden meerdere eigenschappen genoemd om het zwijn te karakteriseren, één daarvan is dat het zwijn vuil is. In dNB komt ook naar voren dat het zwijn vies is, namelijk in de beschrijving dat een zwijn altijd in de modder gaat liggen. Ook als hij schoon is, maakt hij zichzelf graag weer vies. Hoewel er in BD slechts één woord voor gebruikt wordt en in dNB meerdere versregels, komt de strekking naar mijn mening overeen. De tweede overeenkomst betreft het vlees van het zwijn. Volgens BD kan men het zwijn alleen waarderen als het dood is en aan een balk hangt, want zo heeft men zijn vlees het liefst. In dNB wordt eveneens melding gemaakt van het vlees van het zwijn en wanneer deze op zijn best is. Echter, de enige overeenkomst betreft het noemen van het vlees. Het betreft dus geen sterke parallel.

Uit bovenstaande analyse valt op te maken dat voor een aantal dieren dNB een mogelijke bron is. De steur, de tortelduif en de papegaai worden alle drie gekarakteriseerd aan de hand van één eigenschap. In alle drie deze gevallen is deze eigenschap in overeenstemming met een tekstgedeelte uit Van Maerlant, hoewel de formulering anders is. In het geval van de hond en de ezel komen enkele van de meerdere eigenschappen overeen. Niet alle eigenschappen komen naar voren, dus dNB kan niet alleen als bron voor deze similitudines volstaan. Wat betreft de aap en de ezel zijn de overeenkomsten zo klein dat de invloed van dNB onwaarschijnlijk is.

6.2 Overeenkomsten in anekdotes

De overige vijf dieren worden apart behandeld omdat zij een andere gelijkenis hebben met dNB dan parallellen in eigenschappen. In deze similitudines worden de dieren gekenmerkt aan de hand van een anekdote. Tijdens de analyse bleek dat deze korte verhaaltjes nagenoeg hetzelfde zijn in beide werken, daarbij is de hoofdlijn over het algemeen gelijk. Twee van de vijf similitudines bevatten niet alle belangrijke elementen, maar genoeg om een verband te vermoeden. Het betreft het verhaal van de pauw en de pelikaan. Alvorens die behandeld worden, zullen de overeenkomsten bij de wezel, de vos en de sperwer worden beschreven.

Wezel (bijlage 10)

De wezel wordt in BD gebruikt om een deugd en ondeugd te illustreren. De similitudo voor de ondeugd heeft in dNB geen overeenkomstige eigenschappen. De similitudo die de deugd illustreert heeft daarentegen een grote gelijkenis met de anekdote over de wezel in dNB. BD vertelt over een wezel die tegen slangen vecht maar die op een gegeven moment verzwakt is door het gif van de slang. De wezel trekt zich dan terug en gaat op zoek naar een kruid waarvan hij weet dat dat het gif uit zijn lichaam zal verdrijven. Als hij weer helemaal is genezen kan de wezel de volle strijd weer aan. Met uitzondering van dit laatste element, het opnieuw aangaan van de strijd, komen de andere aspecten ook voor in dNB. De strekking van het verhaal is dat de wezel intelligent is en zichzelf kan genezen. Deze strekking komt in beide verhalen overeen, alleen maakt Potter gebruik van een langere beschrijving dan van Maerlant.

Vos (bijlage 11)

De vos wordt in BD gebruikt om de sluwheid te illustreren. Het korte verhaal over de vos toont sluwheid ten voeten uit. De vos, die ontzettend honger heeft, vindt niets om op te jagen. Hij gaat vervolgens onder een boom liggen en doet alsof hij dood is. De vogels komen dan nieuwsgierig naar hem toegevlogen om te kijken of hij daadwerkelijk dood is. Op het moment dat de vos er iets lekkers tussen ziet zitten, hapt hij toe en vult hij alsnog zijn maag. Dit verhaal komt in deze grote lijnen terug in dNB. Ook in dit geval is het verhaal in BD uitvoeriger geschreven dan in dNB. Maar de strekking komt verder overeen. Verder noemen beide werken de eigenschap sluwheid als het over de vos gaat.

Sperwer (bijlage 12)

Het volgende overeenkomende verhaal heeft de sperwer in de hoofdrol. In BD wordt de sperwer gebruikt om de edelheid te illustreren. De sperwer vangt in de koude winter een vogeltje om 's nachts zijn poten warm te houden. Maar 's morgens laat hij, edel als hij is, dat vogeltje weer vliegen. Deze elementen komen allemaal voor in de anekdote die in dNB verteld wordt om de edelheid van de sperwer te beschrijven. Ook in dNB wordt de sperwer namelijk gezien als een edele vogel. Zoals bij de vos, gebruikt Potter ook ditmaal meer woorden dan Van Maerlant om zijn verhaal te vertellen.

Bovenstaande verhalen van de wezel, de vos en de sperwer vertonen een grote gelijkenis met dNB. Hieronder volgen nog twee verhalen waarbij de overeenkomst wel groot is, maar niet volledig is. Het betreft de pauw en de pelikaan.

Pauw (bijlage 13)

De pauw komt in BD tweemaal voor ter ondersteuning van een ondeugd, waarvan een ondeugd overeenstemt met een hoofdstuk in FdV. Hier betreft het de ondeugd droefheid. De pauw hoeft over het algemeen niet bedroefd te zijn, hij heeft immers de mooiste vleugels. Maar als hij dan naar zijn poten kijkt, die ontzettend lelijk zijn, dan is hij bedroefd. In dNB komt een gelijksoortig verhaal voor. De pauw spreidt zijn veren uit om te laten zien hoe mooi hij is, maar als hij dan naar zijn voeten kijkt, klapt hij zijn staart weer in en vlucht hij. De overeenkomst is dat de pauw mooi is en dat zijn voeten een omslag in de pauw teweegbrengen. In het ene werk is hij bedroefd, in het andere werk vlucht de pauw voor zijn eigen voeten. De strekking komt wel in grote mate overeen, maar wijkt af aan het einde.

Pelikaan (bijlage 14)

In BD wordt de pelikaan gebruikt als voorbeeld voor de liefde. De pelikaan heeft zoveel liefde voor zijn kinderen, dat hij zichzelf liever pijn doet en zijn kinderen voedt met zijn bloed, dan dat hij zijn kinderen zou laten sterven. In dNB komt dit verhaal net iets anders voor. Het verhaal begint daarentegen wel met de uitspraak dat de pelikaan op een bepaalde manier zijn jongen liefheeft. Met deze uitspraak begint het verhaal in BD ook, alleen is de formulering anders. In dNB gaat het verhaal als volgt verder: als zijn jongen gieren op zijn aas, dan doodt hij ze. Hij heeft hier heel veel verdriet om en wekt ze daarom weer tot leven met zijn eigen bloed. De overeenkomsten betreffen dus de liefde voor kinderen, bloed en het

levensbelang van het bloed. In BD is het bloed van levensbelang in de zin dat het nodig is om niet te verhongeren. In dNB is het bloed van levensbelang in de zin dat het nodig is om de jongen weer tot leven te wekken. De verhalen vertonen dus gelijke elementen, de strekking van het verhaal is niet hetzelfde.

In de verhalen van de wezel, vos en sperwer zijn de overeenkomsten tussen BD en dNB zo groot, dat de mogelijkheid bestaat dat Potter gebruik heeft gemaakt van Van Maerlant. Wat betreft het verhaal van de pauw en de pelikaan zou het goed mogelijk kunnen zijn dat Potter dNB heeft gelezen. Hoewel de strekking van de verhalen niet helemaal overeenkomt, zijn er veel gelijkenissen. Wellicht heeft Potter de verhalen aangepast om ze beter in zijn betoog te laten passen, maar dit is slechts een speculatie. Overigens is het ook mogelijk dat Potter en Van Maerlant dezelfde bron hebben gehad of dat deze anekdotes tot algemene kennis behoorden.

7. Conclusie

De analyse leverde geen aanwijzingen op dat Potter gebruik heeft gemaakt van dNB. In geen van de similitudines kwamen woordelijke overeenkomsten voor. Het gebruik van dezelfde formuleringen door beide auteurs zou een verband kunnen bevestigen. Het is nu slechts een speculatie om te spreken van dNB als bron voor BD. Wat betreft de overeenkomsten in eigenschappen tussen BD en dNB heeft dit onderzoek meer succes gehad. Er zijn zowel parallellen in eigenschappen als in anekdotes gevonden. In een kleine meerderheid van de similitudines, namelijk dertien van de 25, zijn gelijkenissen terug gevonden. Acht van deze similitudines bevatten eigenschappen die in overeenstemming zijn met dNB, vijf similitudines bevatten anekdotes die (deels) gelijk waren aan dNB. In het gebruik van de verhalen lijken de parallellen met dNB groter dan in het gebruik van overeenkomstige eigenschappen.

Met deze conclusie is antwoord gegeven op de twee subvragen. Er zijn geen tekstuele overeenkomsten tussen BD en dNB en de helft van de similitudines uit BD vertonen gelijkenis met dNB. Deze overeenkomsten bestaan uit parallellen in eigenschappen en in anekdotes. Al met al blijft het moeilijk om vast te stellen of Potter daadwerkelijk gebruik heeft gemaakt van dNB. Daarentegen is het wel waarschijnlijk dat er hoe dan ook nog een bron moet zijn geweest, buiten FdV en dNB, waar Potter zijn informatie vandaan heeft gehaald. Het lijkt niet voor de hand liggend dat Potter al deze kennis heeft verzonnen.

Aan de hand van bovenstaande analyse kan het antwoord op de onderzoeksvraag geformuleerd worden. De hoofdvraag luidde: Welke overeenkomsten zijn er te vinden in de beschrijving van dieren in Potters *Blome der Doechden* en in Van Maerlants *Der Naturen Bloeme* en in hoeverre mag geconcludeerd worden dat Potter gebruik heeft gemaakt van Van Maerlants werk bij het opstellen van zijn BD? De overeenkomsten die zijn gevonden betreffen overeenkomsten in eigenschappen en anekdotes. Deze zijn niet letterlijk overgenomen en daardoor kan niet met zekerheid vastgesteld worden dat dNB een bron vormde voor BD. Toch doen de parallellen in de korte verhalen vermoeden dat Potter het werk in ieder geval voor die vijf dieren zou kunnen hebben gebruikt

8. Discussie

Elk onderzoek dat zich richt op aspecten uit een reeds vervlogen tijd kan, tenzij er schriftelijke bewijzen te vinden zijn, niet anders dan speculeren. In dit onderzoek zijn er geen harde bewijzen gevonden en kan er dus niet met zekerheid gezegd worden dat Potter gebruik heeft gemaakt van dNB toen hij BD maakte. De vraag die dit onderzoek oproept is de vraag wat Potter dan wel voor ogen heeft gehad toen hij BD schreef. Immers, de overeenkomsten tussen dNB en BD betreffen slechts de helft van de similitudines die als onderzoeksobject fungeerden en er zal dus waarschijnlijk een extra of misschien zelfs een heel andere bron zijn. Hoewel dit onderzoek een poging deed om een stelling van Corbellini te bekrachtigen, namelijk dat Potter mogelijk gebruik heeft gemaakt van Jacob van Maerlant en zijn dNB, (Corbellini 2000: 151), vraagt ook dit onderzoek juist naar aanvullend onderzoek naar andere mogelijke bronnen.

Er is een aantal opmerkingen dat geplaatst kan worden bij dit onderzoek. Ten eerste bestaat de mogelijkheid dat Potter en Van Maerlant een gemeenschappelijke bron hebben gehad. Ten tweede is het mogelijk dat de aspecten die Potter toegevoegd heeft ten opzichte van FdV als algemene kennis fungeerden in de tijd en omgeving waarin Potter leefde. Verder was dit onderzoek vollediger geweest als alle similitudines waren onderzocht in plaats van de selectie die gemaakt is aan de hand van FdV. Corbellini vond immers verwijzingen naar dNB bij similitudines die overeenkomen tussen FdV en BD en in dit onderzoek is alleen gericht op de afwijkingen van FdV. (Corbellini 2000: 115-117)

Wat de vergelijkingen met dieren betreft zijn er ook twee opmerkingen te plaatsen. Corbellini merkt in haar proefschrift namelijk op dat, hoewel de deugd niet in FdV voorkomt, de anekdote over de vos wel terug te vinden is in FdV. (Corbellini 2000: 117) De mogelijkheid dat FdV de bron is geweest voor de betreffende anekdote wordt dan groter dan de mogelijkheid dat dNB de bron is geweest. Het is immers al bewezen dat Potter gebruik heeft gemaakt van FdV. Het tweede punt betreft het serpent. In de vergelijking met dNB is alleen gekeken naar het algemene inleidende gedeelte over het serpent in dNB. Wellicht zijn er wel overeenkomsten te vinden bij een specifiek soort serpent. Hier is niet naar gekeken in het onderzoek. Om volledig te zijn zouden alle soorten serpentes uit dNB moeten worden vergeleken met het serpent uit BD. Eenzelfde soort onderzoek zoals hier is uitgevoerd, maar dan aan de hand van andere bestiaria, zou meer resultaat kunnen bieden. Vervolgonderzoek is dus een aanbeveling.

9. Bibliografie

- B. Besamusca & G. Sonnemans (ed.), *De crumen diet volc niet eten en mochte. Nederlandse beschouwingen over vertalen tot 1550*. Den Haag, 1999.
- A.M.J. Buuren, *Der minnen loep van Dirc Potter: Studie over een Middelnederlandse ars amandi*. Utrecht, 1979.
- S. Corbellini, *Italiaanse deugden en ondeugden. Dirc Potters Blome der Doecheden en de Italiaanse Fiore di Virtù*. Amsterdam, 2000.
- G. Kalf, *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*. Dl 1. Groningen, 1906.
- F.P. van Oostrom, 'Jacob van Maerlant: een herwaardering'. In: *Literatuur 2*. Amsterdam, 1985. P. 190-197.
- F.P. van Oostrom, 'Literatuur en levensloop: de succesmoraal van Dirc Potter, ambtenaar-auteur aan het Hollandse hof (ca. 1400)'. In: D.E.H. de Boer en J. W. Marsije (red.), *De Nederlanden in de late Middeleeuwen*. Utrecht, 1987A. P. 98-112.
- F.P. van Oostrom, *Het woord van eer. Literatuur aan het Hollandse hof omstreeks 1400*. Amsterdam, 1987B.
- F.P. van Oostrom, 'Maerlant tussen noord en zuid. Contouren van een biografie'. In: *Aanvaard dit werk; over Middelnederlandse auteurs en hun publiek*. Amsterdam, 1992. P. 185-216, 299-306.
- F.P. van Oostrom, *Maerlants wereld*. Amsterdam, 1996.
- Stephanus Schoutens (ed.), *Dat bouck der Bloemen*. Hoogstraten, 1904.
- E. Verwijs (ed.), *Jacob van Maerlant's Naturen Bloeme*. Arnhem, 1980.

10. Bijlagen

De eerste twee bijlagen betreffen tabellen die te maken hebben met het selecteren van het onderzoeksobject. In de bijlagen 3 tot en met 14 komen de dieren voor die gebruikt zijn in het onderzoek en genoemd worden met betrekking tot de overeenkomsten.

Bijlage 1. Overzicht van overeenkomstige dieren in BD en FdV

De vetgedrukte (on)deugd+dieren vormen de groep dieren uit BD die geen overeenkomstig (on)deugd+ dier kennen in FdV. Van de 52 dieren blijven er dus 27 over die geanalyseerd zijn.

	Deugd/Ondeugd	Dieren in BD	Dieren in FdV
1	Liefde	Pelikaan	Leeuwerik
2	Liefde	Tortelduif	
3	Haat en Nijd	Serpent	
4	Haat en Nijd	Cobbe (Wouw)	Cobbe
5	Vreugde	Haan	Haan
6	Droefheid	Raaf	Raaf
7	Droefheid	Pauw	
8	Vrede	Bever	Bever
9	Toorn	Beer	Beer
10	Barmhartigheid	Weehop jong	Weehop
11	Wreedheid	Basilisk	Basilisk
12	Waarheid	Patrijzenjong	Patrijzenjong
13	Leugen	Mol	Mol
14	Wijsheid	Mier	Mier
15	Dwaasheid	Stier	Stier
16	Mate	Kameel	Kameel
17	Onmatigheid	Eenhoorn	Eenhoorn
18	Sterkheid	Leeuw	Leeuw
19	Lafheid	Haas	Haas
2	Lafheid	Reiger	
21	Bestendigheid	Feniks	Feniks
22	Onbestendigheid	Zwaluw	Zwaluw
23	Nederigheid	Lam	Lam
24	Trotsheid/ Hoogmoed	Valk	Valk
25	Geloof	Hond	
26	Ontrouw	Aap	

27	Gerechtigheid	Bij	Bijen
28	Ongerechtigheid	Wolf	
29	Kuisheid	Tortelduif	Tortelduif
30	Onkuisheid	Draak	
31	Onkuisheid	Haan	
32	Onkuisheid	Nepa (Snipvogel)	
33	Mildheid	Aar (Adelaar)	Aer
34	Gierigheid	Pad	Pad
35	Edelheid	Sperwer	
36	Onedelheid	Zwijn	
37	Zachtaardigheid	Konijn	
38	Kwaadheid	Wezel	
39	Grootmoedigheid	Geervalk	Geervalk
40	IJdelheid	Pauw	Pauw
41	Simpelheid	Lam	
42	Sluwheid	Vos	
43	Gedenkenis	Raaf	
44	Vergetelheid	Ezel	
45	Schaamte/ Eergevoelig	Leeuw	
46	Onbeschaamdheid/Oneerbaarheid	Zeewolf	
47	Onderdanigheid	Paard	
48	Ongehoorzaamheid	Serpent	
49	Kennis	Papegaai	
50	Kennis	Wezel	
51	Domheid	Ezel	
52	Soberheid	Steur	

Bijlage 2: De dieren uit BD overeenkomstig met dNB

Dieren uit BD	Dieren uit van Maerlant
Pelikaan	Pelikaan
Tortelduif	Tortelduif
Serpent (2 keer)	Serpent (algemeen)
Pauw	Pauw
Reiger	Reiger
Hond	Hond
Aap	Aap
Wolf	Wolf
Draak	Draak
Haan	Haan
Snipvogel	Snipvogel
Sperwer	Sperwer
Zwijn	Everzwijn (tam of wild)
Konijn	Konijn
Wezel (twee keer)	Wezel
Lam	Lam
Vos	Vos
Raaf	Raaf
Ezel (twee keer)	Ezel
Paard	Paard
Papegaai	Papegaai
Steur	Steur

Bijlage 3. De steur

Blome der doechden, p. 127	Jacob van Maerlant, Boek IV, r. 975-996
<p>Dese soberheit en weet ic bij gheen en dier bat te ghelijken dan bijden stuer. Dat is eyn visch inder see dat gheen voetsel en neemt van enighen weselijken stucken. Dan hij alleen leeft bijder lucht soe god die overste scepper sijnre natueren dat ghegheven heeft Begherde die minsche vander godlijker locht sijn siele alsoe ghevoedt te hebben. God en soudese niet laten verhungeren. Dat lijf soude wel varen ende die siele soude ghevollet werden mitten brode der ewigher behoudenis.</p>	<p>Sturio dat es die stuere, een visch ist die sine natuere neemt in groeten rivieren. Cume in enigher manieren Nut hie iet spisen dan van der lucht Staerc es hi ende van groter vlucht. Na siere groete sijn ghemene Sijn daermkine clene. Sine lever es so soete, Ensi dat mense bittren moete Mit der galle dier an cleeft, Dat si tetene mesquame gheeft. Een gat heeft hi staende ront An sijn hoeft ende ghenen mont. In zuden winde wert hi vet. Met melke leeft hi welna bet Dan hi ware in die riviere. Versch gheten na sire maniere Voet hi bet dan visch enghene. Dan recht, so es al in ene Sijn visch te houdene harde quaet, Want hi te hant aerghen gaet.</p>

Bijlage 4. De Tortelduif

<p>Blome der doechden, p. 14</p>	<p>Der Naturen bloeme, Boek III, 3379-3420</p>
<p>Die minne machmen ghelijken den tortelduve die soe rechtverdighe liefde draghet tot sijnen gadekijn. Als die een wort aflivich soe blijft dat dat ander alletijt eenich sonder gheselschap, alsoe vaste liet hem die ierste mynne inder herten. Men seet int ghemeijn ghelijck versament hem gherne. Dat en wort niet te verghefs ghesproken. Want Plato seit, dat die gheene die ghelijc sijn inder complexien, die sijn oec altoes inder natueren gheneghen elc anderen te mynnen. Ende wiltu dan ommer mynne daer dijn sinnen toe draghen soe proeft ierst ende verneme wat in hem is. Ende vinstu doeghet in hem soe mynne dien van allen dynre herten ende mit allen dijnen sinnen sonder wanckel daer bij sultu in doechden voertgaen, ende bij liefde off gheselschap vanden quaden so sulstu quaet werden soe deen altoes wert besmet vanden anderen.</p>	<p>Turtur es der tortelduven name, een reine voghel ende bequame, dat sere mint sijn ghenoot. Alst so es dat et blivet doet, Dat si nemmermeer en kieset Gheen ghenoot, na dat tsijn verlieset.</p> <p>Allene vlieghe si, als men toghet, Ende op telghen die sijn verdroghet Sit si met rauwen bevaen. Basilis doet ons verstaen Ende seghet, dat hire an soude scouwen Wedewen ende hovesche vrouwen, Ende dat wedewescep bekinnen, Ende dat die stomme voghe minnen. Caermen, claghen es haer sanc. Ghenen voghel es sie wranc; Maer goedertierlijc si verdraghet Allet datmen op haer jaghet. Haer nest maectse van lettel roeden, Ende si connen hem wel behoeden Jeghen ghere minder scade; Want si neemt van cilla die blade, Op datse ghevenijnde diere Scuwen in alre maniere. An vruchten es haer lijf ghemanc, ende si vliet des swevels stanc. Experimentator die seghet, Dat si in wintertiden legghet In haren plumen in hollen boemen, Al daer sijt suverlijc mach gomen. In lentetiden, ende nemmee,</p>

	<p>Broeden si drie waerven of mee, Ende twe te samen creaturen, Die heet ende nat sijn van naturen; Maer alsi vlieghen op ende onder, Es haer vleesch te meer ghesonder. Van den rechter vlerke dat bloet Dat es den oghen sere goet. In lentin tiden machmen sien, dat si den winter sere ontsien. In busschen machmense broeden sein, der liede huse si vlien.</p>
--	--

Bijlage 5. De Papegaai

<p>Blome der doechden. P. 122</p>	<p>Der Naturen bloeme, boek III, r. 3265-3316</p>
<p>Die filosofhen seggen conste is een verstandele hebbinghe of besit dat bij bewijsinghe vercreghen is. dat moet immer waer sijn. Jonghe kinder die gherne consten hadden die en connense niet vercrighen ten sij mit wijsinghe ende leeringhe. Ende bijder const machmen ghelijken de papegay ende ander voghelkijn die men leert een maniere van spreken ende singen in alrehande tale. Die nemen hoer conste aen mit groeter oeffeninghe ende alsoe moet die conste gheoffent wesen salmense behouden. [...]</p>	<p>Pitacus dinct mi sijn Die papegay, daer of solijn Ende Jacob scriven in haren doene. Een voghel ist van plumen groene; Om den hals een rinc van plumen, Ghevaerwet ghelijc goutsccumen. Een tonghe groet ende breet, Daer si mede formiert ghereet Worde, als oft een mensche ware. In teerste of int tander jare So sijn si te leren best, Ende onthouden datmen hem vest. Den bec heeft hi so crom ende staerc, velle hi van hoghen op een saerc, hi soude hem op den bec onfaen. Haer hoeft es so haert sonder waen, datmense mit enen ysere slaet, alsmense dwinghet dat si verstaet te sprekene na smenschen wise. Metten pote steect si die spise In den bec, dits wonder mee. In tghebeerchte van Gelboe Setimen, dat si te broeden pliet, Daer et selden reint of niet, Want die rein es haer de doet. Den staert wacht si mit hoeden groet, Ende strijcten dicke ende maecten fijn. Sere ghaerne drinct si wijn. Men leest dat in sconinx Karls tiden, Dat hi wilen soude riden Doer twout van Grieken ende sijn ere,</p>

	<p>Om te verwaren over meere, Papegaien quamen tiere stont Ende seiden: „Keiser, vaer ghesont!“ Doe was hi coninc ghemeenlike Van der crone van Vrancrike, Ende hi word Roemsch coninc daer naer: Dus worden hare worden waer. Dien paues Lewen, lesewi mede, Gaf een man doer hoveschede Een papegay, ende sprac ghenoech. Doe mense hene ten pauwes droech, Sciet si hene op hare vaert: “Ic vare hene ten pauwes waert;” Ende teerst dat si den pauwes sach, ontboetsi hem wel goeden dach achter een twee waerf te samen. Dese dinc den pauwes wel bequamen, Dat hi dicke sonderlinghe Der jeghen sprac om dachcortinghe. Van der P ent hier die wort. Nu hoert hier van der S vort.</p>
--	--

Bijlage 6. De Hond

Blome der doechden, p. 67	Der Naturen bloeme, Boek II, r. 629-776
<p>Die trouwe is te nemen bijden hont die welke in heeft van naturen .iiij. goede uutmene doechden. Eerst heeft hij een voerdel boven ander dieren dat hij bijder locht vanden nesen spoert ende ruycet dat verre van hem is, daer hij oec bij wijlen mede vanghet dat sijn meester begheert. Dander is dat hij sijns meesters huys wel bewaert als een ghetrouwe wachter want als hij basset soe vliet der dief die om stelen uut is ende daer mede soe hout die here tsijne. Daer omme soe leer ic u wanneer een outhont bast soe suldij uut sien, verstaedet of ghij wilt. Dat derde is dat sijn tonghe een ghetrouwe meester van cyrogien is, want wat hij lecket dat wort ghenesen te weten van openen ende ghequetstiden sericheden. Dat vierde is dat hij sijnen heer boven alle andere beesten ghetrouwe is ende vrientscap bewijst in allen stucken. Een man en mach sijnen hont soes eer niet slaen of op hem verbolghen wesen hij en is sijnen heer nochtan vriendelijck ende ghetrouwe wanneer hij hem een vriendelijck wort gheft.</p>	<p>Canis dats in Dietsche een hont. Jacob van Vetri meact ons cont, Dat beesten sijn diemen mach wel Leren menigerhande spel. Ende si slapen gaerne mede, Nochtanne so es haer sede, dat si thuus wachten voer den dief. Haer heren hebben si so lief, Dat si dicke doet sijn bleven Omme te beschermen haers heren leven; Ende dies toghen si noch vele Nachts ende al met haren ghebele. Oec es dat dicke gesproken, Dat honde haer heren wroken. Sente Ambrosius scrivet mede Selve over een waerhede. Plinius ende Solinus leren, Doe Alexander soude keren Tlant van India te bestande, Dat hem die coninc van Albane Eenen hont sende so groet, datmen noyt van sijn ghenoot. Alexandren wonderts sere, Ende dede evere ende bere Voer ghoenen hont ginder toghen. Cume keerd hi imme sijn oghen, Ende bleef liggende al stille, Als die sulke proye niet en wille. Doe geboet hine toe verslane. Dit hoerde die coninc van Albane,</p>

	<p> Ende hi sende noch enen tien doene, Ende gheboet dat hine an lyoene Proevede wat hi ware waert. Alexander liet gaen enen liebaert, Ende die hont scoerdene te hant, Daer naer enen olifant. Jacob die spreket van Vetri, Dat so menighe maniere der honden si, Die moerdenaers rieken ende dieve. Also ons segghen somme brieven, Sijn si mit vrouwen melc ghevoet, Ende ghetraent ins mans bloet. III manieren sijn van honden Also als ons die boeke oerconden: Dedelste sijn hoghe ende lanc, Ende snel in loepene ende in ganc; Ende dese sijn goet ter jacht, Ende te bassene hebben si ghene macht. O wi! die honde die niet en bassen, Hoe si alle daghe wassen, dese edele honde van der jacht! Die so hebben nu al die macht Over dat kerkelike goet, Daer jhesus omme sturte sijn bloet. Dit souden noch hebben ons Heren lede, Nu hevet al die edelhede. Dese honden hebben niet, (Dat bassen predeken bediet) Want edelinghe niet en leren Daer si volc mede bekeren; Maer si gheneren hem metter proyen. Een edeling die hevets joye, Als hi vrouwen bedrieghen mach: </p>
--	---

	<p>Dats sine proye ende sijn bejach. Ander manieren heten bracken Met langhen oren die hem backen Na die dieren so rieken si wel Al sijn si niet so snel, Si maken die beesten moede. Oec men vint riekende so vroede, Die al duere in den wouden Emmer haer eerste spor behouden. Huushonde dats die derde maniere, Ende al ne rekenmense niet so diere, Nochtan sijn si in den wachte Nuttelijc bi daghe ende bi nachte. Plinius beschriuet ons dit: Als een man ter aerden sit, Dattene die honde sparen. Ets recht, die hem oetmoedicht te waren Voer die goene die hem fellike vermeten, Dat si on tgaen haren beten. Die hont woert geworpen blent. Ende LX daghe, so eist bekent, so draghet die teve. Als men waent, die hont rijt tsire achtende maent, ende die teve alsiere hevet sevene. XV jaer pleghet si te levne; Sulke mach oec XX jaer leven. Datse bachten te gadre cleven, Coemt hem van heter luxuren. Dat welp heetmen best bi naturen, Datter spaets si gehinnet, Jof welc die moeder meest minnet. VII weken sijn si blent, Ende sulke III maent ommetrent.</p>
--	---

	<p> Men sal gheven verwoeden honden In hare spise tallen stonden Capoens drec, dat es hem goet; Ende bijtdi een hont verwoet, Die wortel van der wilder rose Sal di ghenesen van der nose. Als een gequetst hont begint gellen, Lopen op hem sine ghesellen Ende bitene alle ghemene. Pissende heffen si op die bene Sulc tijt so si jarech sijn ; Want si hebben die roeke fijn, Ende int rieken die ghenoechte groet, Ende rieken elke bacht andre bloet. Die jachhont leeft maer X jaer, Die teve II jaer daer naer. In al dat levet, sonder in desen, Leven langher, als wi lesen, Die hi dan die sie ghemene Sonder in jachhonden allene. Aristoteles die seghet, Als den hond siecheit anlegghet, so eet hi gras of ander cruut ende spuwet dat evel uut. Sulke segghen oec ier an, Gheen hont mach leven sonder man. Des honts tonghe es goet ten wonden. Es hi ghewont tenigher stonden, Ende hiet geleckten niet mach bloet, So lecti sijns selves poet, Ende salvet daer sine wonden mede: Nature leert hem desen sede. Der ouder filosofhen boeke </p>
--	---

	<p>Seghet enen vreemden ondersoeke: Neemt een welpkijn datmen soghet, Ende enen sieken, die ghedoget Ornica dat evel groet, Leghet hem op die beerst al bloet, Dicke et es des siex mans helpe, Ende ets die doet van den welpe. Honde en bijten niet die teven, Sine sijnre toe verdreven: Dus eist welna van allen dieren. Scamedi man van felre manieren! Hi nes mans name niet waert, Man die vrouwen niet en spaert. Et es meeste alre honde sede, Dat si ontreynen die reyne stede. Honden scoen sijn sekerlike Goet jeghen die aertytike, Maer riexse die hont draghen den man, hij heeft op sijn been ende pister an.</p>
--	---

Bijlage 7. De Ezel

Blome der doechden, p. 107, 125	Der Naturen bloeme, Boek II, r. 231-298
<p>Doch soe ghelijct men den traghen minschen bij den ezel. In sijn borste daer hijt cruys draghet soe is hij weeck ende en macht gheen last dragen mer int achterste is hij sterck ghenoeic. Alsoe sijn die minschen alte traghe ende ezelachtich totten dinghen die behoren ten cruce ende totter penitencien. Mer bij den achtersten als totten wercken des vleesch ende der oncuysheit soe sijn sij sterck ghenoech. Daer af seit ecclesiastes, voeder gheysel ende last behoert toe den ezel, broet leeringe ende werck behoert toe den knape die sijnen meester dient.</p> <p>Dese onwetenheit of domheit machmen ghelijken bij den esel want het is die domste beste diemen op der erden vint. Ende soe ruyde als hij is inder natueren soe is hij oec van maecsel mit overlanchen oren ende mit hatelijken gheluyde onverstandel traich ende onwillich Datmenten doet sloege hij en ghinck niet uut sijnen weghe den hij verkiest. Al lagher oec een beter wech hij gaet doer den slijck sijnen ghanc. Recht alsoe sijn die vuyl domme sondighe minsschen al weten sij dat sij sondighen sij en latens niet Mer treden altoes dieper vander eere sonden totter ander ende watmensse castiet ende slaet mit goeden worden van goeder leere het is te vergefs ende arbeit verloeren Een esel moet een esel blijven.</p>	<p>Asinus dats des esels name, Een lelic diere ende onbequame, Met groeten hoofde, met oren lanc, Traech sere an sinen ganc, ende dat niet can worden vet, op sine scoudren es gheset een teyken van der passien ons Heren. Want dat hi ons wilde leren Oetmoedelike, reet hi sulc paert, Daer hi voer ter passien waert, Die esel diene can niet vechten, Ende hi ghedoghet oec van knechten Sware steken ende sware slaghen; Ende willemen hem doen draghen Meer dan hi geleesten can, Hine stecter niet jeghen nochtan: Dit es sijn doghentachtichede. Nu hoert sine quathede: Hi es luxeriose uutvercoren, Achter staerker dan voren; Omberechter van manieren Dan enich van anderen dieren: Daer hi sinen wech sal striken, Daer ne can hi niemen wiken. Daer toe es sijn luut so swaer, dat hi al quetst wat hem es naer. Alsi clene sijn haer jonghen, Sijn si schoenst ten selven spronghe, Mae si leliken emmer voert: So ouder so argher es haer woert. Tote XXX jaren noten si tewaren,</p>

	<p> Maer sine winnen dan te III jaren. Esels melc es sere wit. Plinius bescrivet ons dit, dat si witte huut mach gheven. Bi dien so vintmen bescreven, dat Popea, keysers Nortens wijf, Dwaen dede daer mede haer lijf, Omme dat si wilde wesen wit. Die Roemsce geesten scriven ons dit. Esels vleesch dat maect queaet bloet, Want et quaet te verduwene doet. Die esel heeft in spisen vercoren Scarpe diestelen ende doren. Esels melc waerm als bloet Es jeghen die tantswere goet, wilmeer die tande mede dwaen. Si voetse vaste staen, Wilmense daer op striken, Oec es si goet jeghen visiken. Die esel es van groeter coutheden, hine wint niet in couden steden, bedi ne draghen si no ne winnen in landen die cout sijn van binnen; noch sine noten in gheene stede in den heerfste noch in lenten mede, maer in des heets somers cracht. Een jaer draghen si hare dracht. Als die esellinne es op den spronc, dat si worpen sal een jonc, wilsi in demsterheden vlien, daerse negheen man mach sien. Haer leven es XXX jaer; Also langhe winnen si, dats waer, </p>
--	---

	<p>sine sparen gheen vier dat si vinden, sine gaenre dor te haren kinden. Maerct alle liede an desen brieve Scamelheit ende kinder lieve.</p>
--	---

Bijlage 8. De Aap

<p>Blome der doechden, p. 71</p>	<p>Der Naturen bloeme, Boek II, r. 3411-3494</p>
<p>Dus machmen die loesheit bijden aep ghelijken die onghetrouwe ende valsch is allen minschen. Ten is niemant hem alsoe goeden of soe ghetrouwen vrient sij en souden bedrieghen mocht sijt doen. Ende wanneer sij quaet doen soe sijn sij vrolijk ende tot alre quaetheit is hem lieve. Och sijn sij scalc boven ander dieren ende die meest ghelijc hebben naden minsche. Ende sijn oec haestelijck op hoer hoede als die loes die niemant en betruwet ende waent altoes ghehoent te wesen. Ende wie selve ontrouwe is die en betrouwen niemande.</p>	<p>Symea mach, in Latijn, in ons tale I symminkel sijn, ru van hare ende van leden, vele na der menschelichede. Aen haer berst draghet sijt kint, Dat si boven den andren mint, Ende tander sit op haren hals. Hier bi ghevalt als ende als, Als mense jaghet, dat sijt lieve Vallen laet onder die dieve, Ende moet tleetste behouden dan, Want si es gheloesen niet en can; Ende dan so moet dat sijn vercoren, Om dat liefste es verloren. Twee jonghen draghet si tere vaert: Teen hatse ende tander heeftse waert. Een deel sijn si van sinne vroet: Dat si sien datmen voer hem doet, Dat willen sie doen ende bestaen, Ende hier bi worden si ghevaen: Want jaghers pleghen ende ghomen. Daer symminkel sijn op boemen Jof op berghe, dat sie scoen Ghemaect hebben, die si aendoen Ende bindense an hare been, Daar die symme al in een Mach besien wat doet die man. So laetsi die scoen ghinder dan, Ende gaen daer mensche niene mach sien. Danne coemt die beste ende wille dies plien, ende bint die scoen so vaste dan,</p>

dat siere ontbinden niet en can.
Plinius toghet ander maniere,
Hoe datmen vaet dese diere.
Hi seghet, dat te nemen plien
Die liede lijm, al daer si sien
Dat die symminkel sien moeghen.
So ghebaren si of si haer oghen
Recht met ghenen lijm bestreken,
Ende dit doen si in losen treken
Voer die beesten al openbare.
Si gaen wech ende laten tlijm dare.
Dan coemt dat dier ende wille mede,
Ende verlijmt al daer ter stede
Sijn oghen, ende woert ghevaen.
Tsymminkel can niet stille staen.
Bet smaken si dan enich dier dat levet,
Maer eneghen staert en hevet.
Al sijn si ghetemmet wel,
Nochtan sijn si van beten fel.
Si spelen gherne met kinden.
Appele, noeten, die si vinden,
Eten si ghaerne, en waer bedi
Dat sine scoersen bitter si.
Es dat dulheit datmen scuwet tsure
Ende die bittere aventure,
so ist onrecht datmen moete
verhoghet wesen metten soete.
Dinghe die men hem doet.
Den symminkel volghet hi an,
Den mensche niet, den selven man,
Die vergheven niet en mach,
Als hem sijn vrient gheeft enen slach.
Hij biet sonder sine bate,

Datmen hem sijn sonden verlate.
Symminkele vintmen some ghestaert,
Some schone, die sijn ghebaert,
Met clen en staerten gelike ene clene
Na die andren ghemene.
Symminkele, als hare ansijn toghet,
Sijn ghetant, ghemont, gheoghet
Ende ghewijnbrauwet na den man,
Ghearmt ende gehant nochtan,
Ende ghemammet na den wive;
Maer binnen eist van sinen live
Den menschen ghelijc niet een twint,
Ja myn dan enich dier datmen vint.
In India vintmense wit.
Ende elc mensche merke dit:
Symminkele en hebben navel enghene
Na den menschen ghemene.
Hier nes van der S nemmee:
Nu hoert voert van der T.

Bijlage 9. Het zwijn

<p>Blome der doechden, p. 93</p>	<p>Der Naturen bloeme, Boek II, r. 357-396</p>
<p>Die onedelheit is wel te ghelijcken bijden zwijne, want een swijn is wel mit recht een vercken gheheiten. Het is onreyn stinckende ende vuyl onscamel gulsich oncuyts ontierich ende sonder eenighe doecht also langhe als levet. Dair omme seitmen, een vercken en doecht niet eert aen die balke hanghet soe heeft men sijn vleesch liefs. Also en doech die onedele minsche niet voer die tijt dat hij doot is soe heeft men sijn siele lief. Want soe doet men voer hem bidden dat hem god sijnen sonden vergeven wil. Mer als hij leeft soe wort hij ghevloect van allen luden.</p>	<p>Aper domesticus in Latijn Es in Dietsche een tam everswijn; Een beer hetet in onser tale. Wreet es hi, ende die hem temale In die wase ghaerne besmit; Ende al ware hi gedwogen wit, hi ginghe weder in den gore. Onder die bere, als ict hore, Hoe vele datter sijn tere partie, Een hevet al die voghedie. Coemt onder hem een sterker an, So gaet hi den voghet an, ende soe wie daer winnet den zeghe, hi blivet voeghet alleweghe. So wec tijt dat een swijn gellet, Alle die rote haer versellet, Of si alle verwoet waren, Omme dat si horen mesbaren; Ende dan eist vreselike tallen tiden Hare verwoetheit tombiden. So welke tijt dat die soeghe riden, So verwoeden si in dien tiden, ende si scoren gaerne den man, die en wit cleet draghet an. Dit scrivet Plinius te waren. Die bere ne winnet niet na III jaren. Men wil segghen ende wanen, Die der soeghe ofsnijt die manen, dat haer luxurie coelt te bet, ende dat si dan worden vet. Aristotiles heeft bescreven,</p>

	<p>Dat si XV jare moghen leven. Boeven vele viervoete beesten Mach die bere meest ridens geleesten, Es dat sake dat hi es vet. Swinen vleesch es int saisoen beth In den somer van in den lentijn; Want toten herfste slaept dat swijn So vele, dat sijn vleesch daer mede Ontfanghen moet onreynichede.</p>
--	--

Bijlage 10. De wezel

Blome der doechden, p. 79, 122	Der Naturen bloeme, Boek II, r. 2883-2922
<p>Bijder quaetheit machmen ghelijken den wessel dat een cleyn dier is mer het is soe viantlic ende soe scerp inder quaetheit dattet gheen venijn noch ander dier ontsiet soe haert ist in sijnre quaetheit. Die quaede en meent niet dat yemant goet is ende siet hij doecht van eenen anderen hij saleen berespen om sijn doecht te vermynderen. Alsoe hij den goeden altoes hatet ende dat is een prove des goedes levens, want wanneer du den bosen bheginst te behaghen soe meshaechstu gode. Ende alstu den bosen meshaghes soe moechstu weten dattu doecht beghinst te vercrighen. Die ghene die dij goede berespen of bespotten dat sijn rechte viande gods, die den anderen doechdelijken wil berespen oft vermanen die salt hem openbaer segghen ende en sal hem achter sijnen rugghe niet becallen.</p> <p>Namelijk soe is een dierken gheheiten ey wessel dat van natueren seer haet alle venijnde dieren. Ende wanneer dattet hem dan ghebuert te comen bij eenre slanghen of padde of des ghelijx. Soe vechtet daer teghen soe langhe alst mach ende alst dan soe moede is dattet niet meer en mach ende dat venijn hem heeft begrepen ende ghequeets. Soe heeftet een natuerlijke wijsheit dattet een</p>	<p>Mustela hetewi dien mushont, Een dier dat menighen es cont. Et levet bi proien van dieren, Ende et es van sulker manieren, dat et draghet van stede te steden sine jonghen, omdat hem onvreden ontsiet, dat mense vinden sal. In holen es sijn wonen al. Serpente, muse pleghet te vaen, Ende alst serpenten pijnt te bestaen, So draechtet voer hem wilde rute: Daer mede drijftet venijn ute. Oec eist van naturen anscine Goet boven alle medicine. Vindet sinen jonghen doet, men seghet Dat et cruut te haelen pleghet, Daert sine jonghen mede verwect. Die muushont pleghet ende mect Om tserpent ende muse te vaen. In Proselana, doetmen te verstaen, Es een eylant daer gheen in levet. Solinus es diet bescreven hevet, Dat et basiliscus verbijt, Ender sterfter na in corter tijt, Dat met sien doet den man, Ende elc dier met den ademe nochtan; Maer dar naer sterven si gherne alle. Men seghet dat van dien mushont die galle Es goet tieghen aspis venine. Echt Esser an dese medicine: Kirammidarium boec die seghet,</p>

<p>wenich van den lopet ende bijdt een luttel rute of ander cruijt dat sijn wijsheit wel kent. Daer wordet ganselijc mede ververscht. Ende vint dan dat venijnde dier soe mat ende soe vermoyet dattet niet meer en mach. Ende alsoe alst te mael scerp is van ghebiet soe verwintet dat venijnde dier al gheheel Aldus wort menich dier verwonnen mit conste datmen mit crachte nummermeer winnen en soude.</p>	<p>Daer doude philosophie in leghet, Datmen den muushont sal ontliven, ende sieden in olye van oliven, so dat hi verteert si al. Dien olie men duwen sal Doer een cleet; dit salve rike Es goet jeghen die artityke, ende es den senewen sere goet, ende gheneest den sieken voet.</p>
---	--

Bijlage 11. De Vos

Blome der doechden, p. 103	Jacob van Maerlant, Boek II, r. 3889-3952
<p>Dus machmen die scalcheit ende loesheit ghelijken bijden vos, want men inder naturen van hem scrijft dat gheen scalcker dier en is, wanneer dat hij hongher heeft ende niet en vint te roeven soe verneemt hij waar veel crayen ende exteren sijn ende dier ghelijke. Daer sticket hij hem heymelijken onder die boeme ende strect hem eer sijt sien recht of hij al doot waer. Hij ghehenget oec van rechter loesheit dat sij bij hem comen ende picken aen sijnen stert of aen sien been ende dan als sij wanen dat hij doet is ende sij allen neder comen ende staen op sijn hoeft, ende op sijn lijf. Dan snauwet hij lichtelijken omme ende vanghet een die hem gadelijcste is te crighen. Alsoe werden die onnosele voghelen ghevanghen. Waer die vos oic vergaderinghe hoert van jaghers ende honden al waert om een hertte of wolf of ander dier hij waent altoes dattet om hem is. Alsoe ist mitten onnoselen niet hij en heeft gheen achter dencken in hem. Mer die bose waer hij lude te samen hoert spreken van enighen dinghen soe want hij altoes dat van hem is want hij heeft altijt anxt dat die lude van sijnre boesheit weten.</p>	<p>Vulpus heet een vos in Latijn, Scalker beeste en mach niet sijn. Als die vos vliet voer die honde, Slaet hi dan doer hare monde Sinen ruwen bepisten staert, Ende vliet ten woude waert. Ambrosius spreect, als die vos siet Dat hem naect der doet verdriet, Siet hi dat hi den pinboem ghewinnet, Ende dat sap, dat daer uut rinnet, Dat nut hi ende gheneest al daer, Ende levet dan noch menech jaer. Experimentator die seghet, dat die das te maken pleghet holen, daer hi in rusten sal. Dan coemt die vos ende neemtse hem al, Want die vos die smelter in, Ende dan en wils meer no myn Die das, ende vliet siere vaerde: Aldus blivet dat hol Reynaerde. Dus bepijnt menech een goet, Dat een ander al verdoet. Met svos smere bestrijc dijn oghen, Men mach et sonder smerte ghedoghen, dats ene sake daer men mede bekeert der oghen demsterhede. Men seghet oec dat die vos es wijs. Sal hi gaen over een ijs, Dat hi dat ore den yse leght bi, Om te horen oft dicke si;</p>

	<p>Ende es dat hi tijns ontsiet, Hi ne coemt op den yse niet. Ende als hem gaet die honger an, So can hi hem doet maken dan, Ende steect sijn tonghe uut sinen monde. So wanen vogle dan ter stonde, Dat ene croonghe si, Ende vallen hem so bi, Waer bi dat hier enen begaet, Daer hi den hongher an verslaet.</p> <p>Also die vosse noten ende riden, ligghen si over hare siden, ende versamen also een dander helsende ende vor. Den vos galle ghevet raet Hem die heeft dat hoeren quaet, Ende es ten oghen goet. Sijn smeer mede wel horen doet. Jeghen podagre helptet wel. Ten selven evele es goet sijn vel, Op datmer mede inwinde den voet, Ende men die vleeschside inwaert doet. Braet sine levere ende drincse in wine, Dats goet jeghen der lanken pine. Lever ende herte bede es goet Mede te stempen die sere bloet. Men gheve sijn hersene dicken eten Kindren, men wille die waerheid weten, Dat si ewelike sullen wesen Van epylencien ghenesen. Bede sijn smere ende sijn roet Es allen sieken lieden goet. Sijn longhe ghedronken ontbint</p>
--	---

	Lede diemen vercrompen vint.
--	------------------------------

Bijlage 12. De Sperwer

Blome der doechden, p. 91	Der Naturen bloeme, Boek III, r. 2763-2808
<p>Die edelheit ghelijken wij bijden sperwar die soe edel is van natueren. Des winters inden couden nachten soe vanghet hij een voeghelkijn. Ende dat hout hij onder zijn voeten om hem daer aen te wermen als hij rustens beghert. Ende smorghens als hij uutwil om zijn neringhe soe doet hij zijn edelheit als die ghene die dancbaer is den ghenen daer hem goet af gheschiet ende laet dit voghelkijn vliegghen dat doch in zijn ghenade stont. Oec seggen die leerars dat sij zijn tweerhande van gheslachte. Sommighe nistelen in dornen ende in nederboesschen ende dese sijn die beste ende veel nutter ten weytspele dan die ander die inden hoghen castelen ende kercken tornen nistelen. In een teyken dat sij bij wijlen beter sijn die van laghen slechte bloede sijn, dan vele die uut hoghen gheslechten ghesproten sijn soe dat hem billic niemant verheffen noch verlaten en sal op sijne hoghen comste. Want soe langhe als die werelt staen sal soe sullen grote gheslechte te niete gaan ende cleyne gheslechte groet werden. Alsoe hevet altoes gheweest ende dit heeft god selve ghesprocken.</p>	<p>Nisus dats die spareware, Onder edel volc een voghel mare, Want hi met proien hem gheneert, Hine plieghet noch en beghert Ghenen gheselle an sine side. Suilke wanen dat es van nide, Ende suilke dat hem doe hovaerde, Want hi den seghe allene beghaerde; Maer dats tghelovelixt dat ic telle: Want hine wille ghenen gheselle Hebben an sijns selves bejach, Hij vliet gheselschap nacht ende dach. Nochtan ist over waer gheset, Dat die sparewaer vanghet sijn musscet; Ende dit spreect Aristotiles, Dat jeghen die nature es Van allen voglen ghemene, Die hem met proien groet of clene Gheneert, dat engheen en vaet Gheslachte dat hem bestaet; Maer die spaerware es van den seden Onsculdich deser edelheden, want hi proiet op sijn ghenoot. Scamedi, mensche, van scanden groet, Dat elc mensche si so fier, Es het wreet of onghehier, Ist dat hi bi proien levet, Dat hi den sinen vrede ghevet; Maer du ende die spaerware Hebben dese edelheit ommare. Die wilde spaerware pleghet</p>

An wintertijt, als men ons seghet,
Dat hi avonts een voghelkijn vaet,
Ende onder hem hout dar hi staet,
Om te verwaermen sine voete.
Des morghens mit goeder moete
Laet hijt quijt varen ende vri.

Een scone exempel dinct mi,
Ende hovesch ende harde goet,
Dat elc danke datmen hem doet,
Ende elc sinen waert verdraghe.
Die edele spaerware broet in die haghe;
Die dorpre, die lettel doghe,
Broet op den boeme hoghe;
Maer elc mensche wese dies vroet;
Die edelre baren, die meer omoet.

Bijlage 13. De Pauw

<p>Blome der doechden, p. 23</p>	<p>Der Naturen bloeme, boek III, r. 3027-3078</p>
<p>Dan en suldi soe over seer niet verblijden mit onmaete ghij en sult oec nederwaert sien ende nemen exempel aen den pau. Die alre voghelen sconste is daer in hij hem seer verblijdt ende verheeft in groeter ghenoechten. Mer als hij dan op sijn voeten siet die lelic syn van maecsel ene oec van verwen soe truert hij. Alsoe sultu oec doen lieve soen als dij god heeft ghesalicht.</p>	<p>Pavo es in Dietsche die paeu, die van vedren es roet ende blaeu, ende die scoenste voghel die men kent. Ghehovet es hi na tsperpent. Elc man kinnet sine ghedane, des keric mi te min daer ane; maer een meester spreect dese sake; hi es ghehoeft ghelijc den drake; sijn luut es oft die duvel ware; sijn ganc stille in der ghebare als die dief; sijn plumen mede sere scoen na des hemels scoenhede. Sijn luut verjaghet, waer dat si sijn, Alle beesten van venijn, Noch hare engheen blivet lanc Daer si horen sinen sanc. Augustinus spreect openbare Dat spaeus vleesch binnen I jare Noch en stinct noch en rot. Die paeu es een hovaerdich sot. Sietmenne om sijn scoenheit an, hi ontdoet sinen staert dan jeghen die sonne, dat men bi dien te bet sal sine scoenheit sien; maer als hi sine voete siet, calt hi den staert ende vliet. XXV jaer machhi leven. In ouden boeken es ghescreven, dat den ouden paeu wast int hovet een precioes steen, dies ghelovet. Die paeu worpt als die loveren vallen</p>
	<p>52</p>

	<p>Sijn staertvedren met allen, Ende dan laet hi hem node kinnen, Onthier ende si hem wassen beghinnen. Als hi ontwaken wort bi nachte, Roept hi lude ende onsachte; Want hi heeft vaer ende toren, Dat hi sijn scoenheit heeft verloren. Eiere legghen si eens int jaer, Ende die paeuwinne pijnt haer, dat sise den paeu onstect, om dat, vint hise, dat hise brect. Sine jonghen wil hi verslaen, Tote dien dat hem die coppe opgaen. Bonen niet te sere ghebraden Doen den paeu sere ghegaden. Als die paeu clemmet hoghe, Beteikent rein, wast te voren droghe. Wilde paeu vintmen mede, Ende wilde paeuwen in somer stede, Niet van vedren also fijn Als die huuspauwen sijn.</p>
--	---

Bijlage 14. De Pelikaan

<p>Blome der doechden, p. 10</p>	<p>Der Naturen bloeme, Boek III, r. 2895-3010</p>
<p>Van deser godlijker mijnnen soe heeft die godlike moghentheit exemple ghelaten inder erden aen enen voghel gheheiten pellicaen. Die soe waerachtighe mijnne tot sijne jongen heeft dat hij volgende die werken gods, als sij niet te asen hebben ende selver ghenen raet en weet om provande te bejaghen, liever dan hijse sterven laet hem selven quetset ende voetse mit sijnen blode. Daer wij grote salige leer uut mogen nemen hoe wij onse kindere dat sijn onse vrienden ende evenkersten in node mijnlijc bij staen suellen.</p>	<p>Pellicanus, spreect sinte Augustijn, Ende Ysidorus die meester fijn, Dat et een grau vogel si. In Egypten so wandelt hi Op Nilus die groete riviere. Pellicanus heeft ene maniere, dat hi sine jonghen minnet; maer als hise pijnlec kinnet, want si ghierech sijn om haer aes , so doetse die aerme dwaes. Drie daghe beweent hise onblide; Son ontdoet hi sijns selves side, Ende mit sinen bloede roet Verweect hise weder van der doet. Oec es mede van hem bekennt, Als enich ghevenijnt serpent Sinen jonghen neemt tleven, Dat hijt hem weder dus mach gheven. Tusschen hem ende tserpent Es altoes onvrede bekennt; Ende dats altoes dat die pellicaen Serpentes hem pijnt te verslaen. Experimentator die bescrivet, Dat die pellicaen cranc blivet Na dat bloeden, dat hi bloet Op sijn dus vercoeren broet, So dat hi in ghere wise Vlieghe mach om sine spise. Soe moeten sijn jonghen dan, Doer die noet die hem gaet an, Soeken hare II bejach.</p>

Sulc es so traech op den dach,
dat et van quader herten blivet
in dat nest doet ende ontlivet;
sulc vliecht uut ende voet hem selven,
ende beveel sijn oudre den elven;
sulke sijn hovesch ende vroet,
ende denken omme dat goet,
dat hem moeder ende vader dede,
ende ghenere hem entie haer mede.
Als dan die moeder ende die vader
Dies ghewaer word algader,
Ende van der crancheit sijn ghenesen,
die hem hovesch hebben ghewesen
die houden si ende voeden si waerde;
dandre jaghen si hare vaerde.
Ierhande sijn pellicane:
deen leeft in foreeste, ic wane,
dats die serpente verteert;
dander hem in water gheneert.
Men seyt die nes gheen pellicaen;
Want hem es een daerm gheghaen
Van den gheswelghe tot den uitganghe.
Dus en mach ghene spise langhe
In sinen lichame gheduren,
Hine blivet magher bi naturen.
Der ouder filosofphen boec,
Die wonders doet ondersoec,
Seghet dat in Lybia ghesciet
Wonder, datmen ter waerheit siet:
Elx jaers comen daer ter stede
Bitende vogele ende andre mede
In enen maent op een riviere.
Daer vechten si in felre maniere,

So datter menech wort ghewont
Ende ontpluent daer ter stont.
Van den plumen maectmen daer na
Bedde dan in Lybia,
Ende vele van desen sijn pellicane,
Die den strijt pleghen te bestane.
Elc mensche pijn hem te verstaen
Die nature van den pellicaen,
Die sine jonghen slaet ter doet
Om haer dorpre gulsheit groet,
Ende dan verwectse mit sine bloede.
Dit can wel doen got die goede
Adaem onse vader, die langhe stoet
Hadde ghesien ende groete noet,
Onthier ende ets den Here verdochte,
die ons met sinen bloede cochte,
ende ons tlijf daermede dede ontfaen.
Dit was die fraye pellicaen.
Wie sijn si, di nu ontfaermen
Jhesus lede, die nu caermen
In die werelt van aermoede?
In sinen leden machmen voeden
Gode als enen vercrancten man,
Dien doer ons sijn bloet ontran.
Nu vintmen traghe dorper kinder,
Die hem selven meer noch minder
Voeden connen, noch Gode mede
Danken van siere hoveschede:
Dese bederven in den neste.
Dit sijn die Joeden, die in leste,
Om dat si traghelike gheloven,
In die helle bliven verscoven:
Ende sijn daer jonghe, dier uutvlieghe,

Ende vader ende moeder bedrieghen,
Ende hem selven allene asen,
Dit sijn die heidene die verdwasen,
Ende Gode laten, ende anebeden
Afgode met groter dulheden;
Maer die goeder kinderkinne
Pinsen om die doet ende om die pine,
Die Jhesus Christus doghede,
Daer hi an den cruce droghede.
Ende ons mit sinen bloede ghenas;
Ende danken sinen leden das,
den aermen van aertrike,
diese voeden oetmoedelike.
Wel hem die des sijn ghedacht,
Want als hi coemt in sine macht,
Hi sals hem danken in den trone,
Ende voeden met eweliken lone,
Ende den dorpre ende den traghen
Sal hi neder in die helle jaghen.